

КАЧЕСТВЕН АНАЛИЗ ОТ ПРОВЕДЕНО ПРОУЧВАНЕ НА ИНТЕРЕСИ И НИВО НА ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ И МЕДИНА ГРАМОТНОСТ НА УЧЕНИЦИ ОТ ОБЩИНА ЛОВЕЧ.

Настоящият анализ е изготвен след проведено анкетно проучване сред 120 деца и младежи на възраст от 7 до 18 години, посещаващи училище. Проучването е извършено в рамките на проект „От идеи и действия към гражданска осъзнатост в училище“ се изпълнява от сдружение „Граждански инициативи- гр. Ловеч“ с финансовата подкрепа на Исландия, Лихтенщайн и Норвегия по линия на ФМ на ЕИП. Основната цел на проекта е да се подобри демократичната култура и гражданска осведоменост и да се насърчи медийната грамотност и гражданското образование на учениците. Партньори по проекта са Професионална гимназия по икономика туризъм и услуги- гр. Ловеч, ОУ "Св. Св. "Кирил и Методий"- с. Александрово и ОУ "Панайот Пипков".

Планираният период за провеждане на проучването беше от месец март до месец май 2020г., обичайно учебно време, като планираното място за анкетиране беше в учебните заведения на партньорските училища. В хода на изпълнение на проучването социалният контекст в страната и в световен план се промени след разразилата се пандемия на Covid-19. След обявяване на извънредното положение в Република България, а впоследствие и пандемична обстановка, след корекция на индикаторите от 240 ученици, от които 120 роми, поради неприложимост от 17 март 2020г. анкетното проучване се насочи към ученици и лица от ромски произход, които са ученици или членове от техните семейства. До анкетираните лица, стигнахме със съдействието на учители и образователни медиатори от партньорските училища. Анкетирахме 120 ученици и младежи от ромски произход, като организирахме срещите в двора на училищата на открито или посетихме пространства около домовете им, с подкрепата и разрешението на техните родители им, при спазване на всички противоепидемични мерки за превенция разпространението на Covid-19.

Целта на проучването беше да установим:

Проектът „От идеи и действия към гражданска осъзнатост в училище“ се изпълнява от сдружение „Граждански инициативи- гр. Ловеч“ с финансовата подкрепа на Исландия, Лихтенщайн и Норвегия по линия на ФМ на ЕИП. Основната цел на проекта е да се подобри демократичната култура и гражданска осведоменост и да се насърчи медийната грамотност и гражданското образование на учениците.

1) знанията и уменията на учениците и техните близки да търсят обективна информация при формиране на мнения и позиции, липсата или наличието на критичност към източниците на информация;

2) уменията у децата и младежите за общуване с взаимно изслушване и отвореност към чуждото мнение, идентифициране на колективни интереси, постигане на компромисни решения;

3) наличието или липсата на формирани демократични ценности, включително толерантност, плурализъм, както и чувство за властеност и отговорност за социално-политическите процеси в страната.

В контекста на изменената социално-организационна обстановка в резултат на обявеното извънредно положение, а впоследствие и пандемична обстановка в Република България идентифицирахме допълнително отношението на децата и младежите към случващата се пандемия и съпътстващите я ограничения, отношението към училището и учебния процес, в нормалната му присъствена форма, както и обичайно значимите за децата дейности, които са изгубили временно, поради ограниченията в придвижването.

Проучването обхваща 120 деца и младежи, живеещи на територията на Община Ловеч и се проведе в периода от 15.02.2020г. до 13.03.2020г. и след 13.05.2020г., край на извънредното положение в Република България, до 15.07.2020г.

Част от обхванатите деца и младежи са предварително планирани със съдействието на учители от партньорските училища, а друга част- са обхванати на случаен принцип, при осъществен контакт с тях при посещение на местата за живеене на планираните деца и младежи.

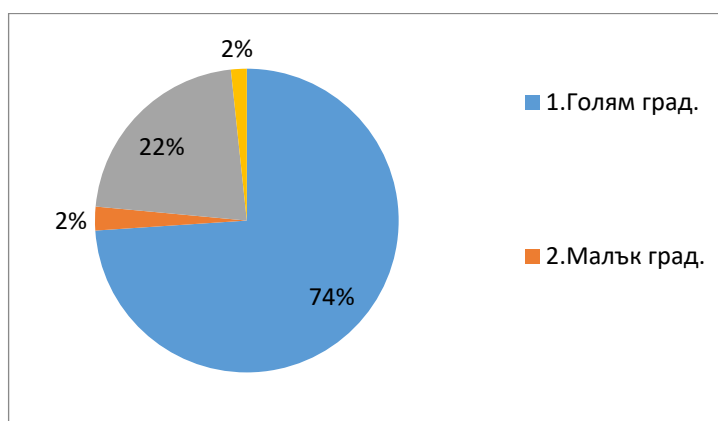
Разпределението по възраст на анкетираните е от 7 години- записани в първи клас до 18 години- достигнали 11 клас на средното си образование. Разпределението по пол на анкетираните е- 53% от мъжки пол, 43% от женски пол, което е сравнително равнопоставено участие на двата пола. 100% от анкетираните деца и младежи дават информация за училището и класа в който учат, което потвърждава учебната заетост на обхванатите в проучването деца и младежи.

Според мястото си на живеене учениците посочват, че 74% от тях живеят в голям град, имайки предвид териториалния обхват на проучването, се явява гр.

Ловеч, 22%, посочват че живеят в малко населено място в общината- село, 2% идентифицират града, в който живеят като малък град и 2% от децата самоопределят мястото си на живеене като отдалечен квартал/махала.

Съпоставяйки данните за място на живеене на посетените семейства и анкетирани деца от ромски произход в община Ловеч с данните от Общински план за действие за интегриране на ромите и гражданите, живеещи в сходна на ромите ситуация в Община Ловеч 2012-2014г. установяваме, че отговарят на тогава установеното, че: „На територията на общината не съществуват обособени квартали на уязвими етнически малцинства със структурна бедност.“.

В какво населено място живееш?

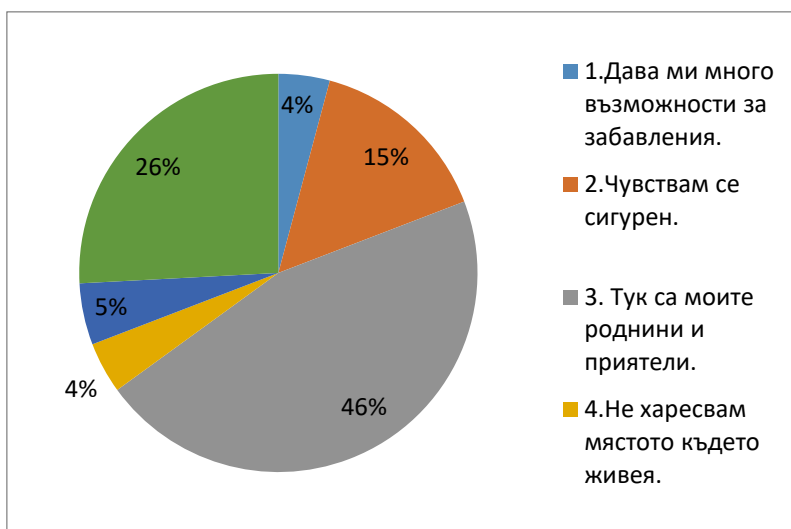

Следващият въпрос „Какво ти харесва в мястото, където живееш?“ цели да изследва положителните приоритети на децата, които са важни за тях и могат да дадат отражение и значение в Методиката за обучение по отношение на развиване на нагласи за грижа за и проявяване на гражданска отговорност по отношение на мястото за живеене. 46% от учениците посочват за най-привлекателно за тях в мястото им за живеене- че са заедно със своето семейство и приятели, 26 % не могат да посочат или формулират положителни характеристики на мястото си за живеене, 15% сочат, че се чувстват сигурни, а 9 % дават други отговори, сред които са и, че мястото им за живеене дава възможност за забавления, като само 4% сочат, че не харесват мястото където живеят.

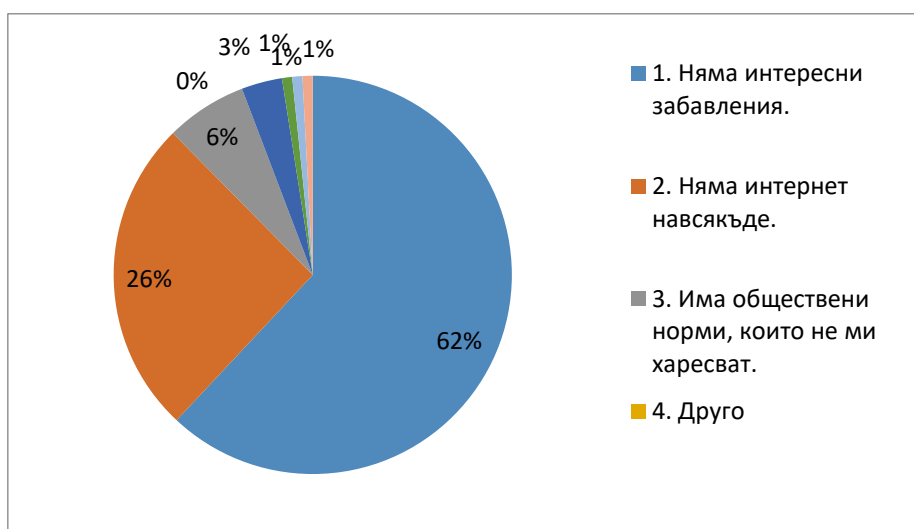
Обратнопропорционално на предходния въпрос и в потвърждение на дадените отговори на обратния въпрос, „Какво не ти харесва в мястото, където живееш?“ 62% от отговорилите са посочили, че според тях няма занимания и

дейности, които да отговарят на интересите и възрастта им, 26% са посочили, че липсата на интернет има негативен характер за тях, 6% сочат, че не харесват обществените норми, които явно са в противоречие с техните разбирания и начин на живот.

„Какво ти харесва в мястото, където живееш?“

Какво не ти харесва в мястото, където живееш?

Следващ въпрос „Какво нещо в мястото, където живееш може да се промени от теб и твоите приятели/съученици, ако ви се помогне?“ стимулира

конструктивни разсъждения у учениците и извежда тяхното разбиране за личните им възможности и стремежи. Въпросът пряко изследва и зоните, които биха били удачни за подкрепа и стимулиране чрез следващите дейности по проекта за реализиране на малки ученически проекти от учениците, като израз на тяхната гражданска осъзнатост и инициативност. Ясно изразено желание в отговорите на 93% децата е да почистят сами средата си на живеене и да я облагородят, съобразно силите си,

Следващите въпроси „Чувстваш ли се добре, когато се грижат за теб?“, „А обичаш ли ти да се грижиш за другите?“, „Как се грижиш за другите хора?“ целят да изследват разбирането и нагласата на децата и младежите на проявяват грижа и гражданска дейност в общността си. Като проявление на грижата за децата и от тяхната страна към околните, децата сочат: обичта, спокойствието, загрижеността, вниманието, което получават, значимостта, самоопределянето чрез грижата за принадлежност към семейството и общността. 100% от анкетираните деца сочат, че грижата за тях е осъзната и ценена, а 97% имат нагласа и желание те полагат грижа за хората около себе си. Европа е континент с множество различни традиции и езици, но също и с общи ценности. И това, че младите роми мислят за семейството си, на този етап от развитието им, е предпоставка в бъдеще, да станат едни полезни членове на обществото.

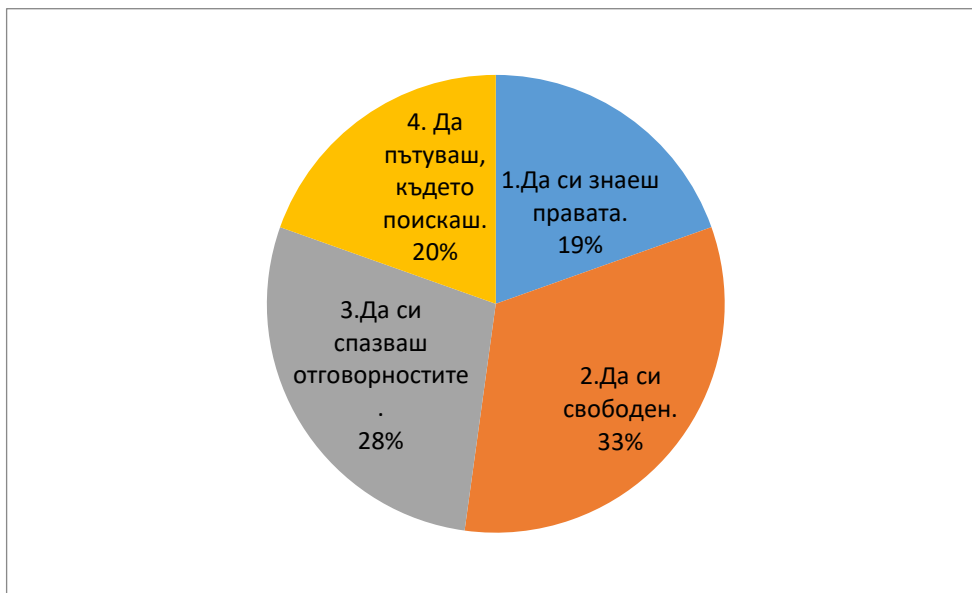
Като форма на грижа анкетираните ученици най- често разпознават помощ в домакинската работа, грижа за по- малко дете в семейството, изпълнението на препоръките на по- възрастните, помощ на приятел, помощ за болен човек, посредничество в конфликтни взаимоотношения, споделяне на храна, лични вещи, правене на добри дела и др.

На следващия въпрос: „Защо?“ се чувстваш добре от грижата на твоето семейство към теб, повечето деца казват, че се чувстват обичани от семейството си. Което показва, че при ромския етнос има силно изразена емоционална връзка в семейството. Чувстват се деца и е естествено семейството им да полага грижи за тях. За някои обичта се измерва с задоволяването на материалните нужди. Разбира се има деца, които се затрудняват да отговорят на въпроса.

На въпроса: „Знаеш ли си, че си европейец?“ 35% отговарят положително и 65% отговарят отрицателно. Което води до логичния извод, че 2/3 от ромските младежи не се усещат, като европейци. Те не осъзнават принадлежността си към Европейския съюз и общност. Анкетираните деца се усещат, като малка общност

разпръсната на територията на Община Ловеч, която живее по собствени правила и не спазва тези на европейския съюз и на РБ. Благодарение на достъпността на медиите, част от децата се усещат като граждани на Европа. Осъзнават, че Европейския съюз им дава възможности за пътуване и работа.

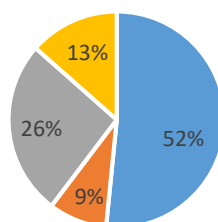
Следващия въпрос доуточнява, как децата разбират принадлежността си към ЕС „Ако да – това какво значи това, че си европейец според теб?“.

И отговорите показват, че децата са осведомени за основните ценности на ЕС, знаят правата си, но за 28% означава да спазват отговорностите си в обществото. Свободата, 33%, е най-голямата ценност и за ромските младежи, анкетирани по проекта. Знаем, че свободолюбивостта е характерна за ромската общност. За тях е трудно да спазват ежедневен режим на труд или ежедневно посещение на училище. Но бавно с въвеждането им в ценностите на ЕС, това ще се промени в следващите поколения. Затова е важно, още в училище да се запознават с важните постулати на ЕС.

На въпроса: „Кои са най-важните неща за теб?“ 52% отговарят, че това са приятелите. За тийнейджърите е характерно, че вече се подготвят за напускане на семейството и се обръщат към външния свят. Затова това са първите им опити да изградят среда извън семейството.

Кои са най-важните неща за теб?

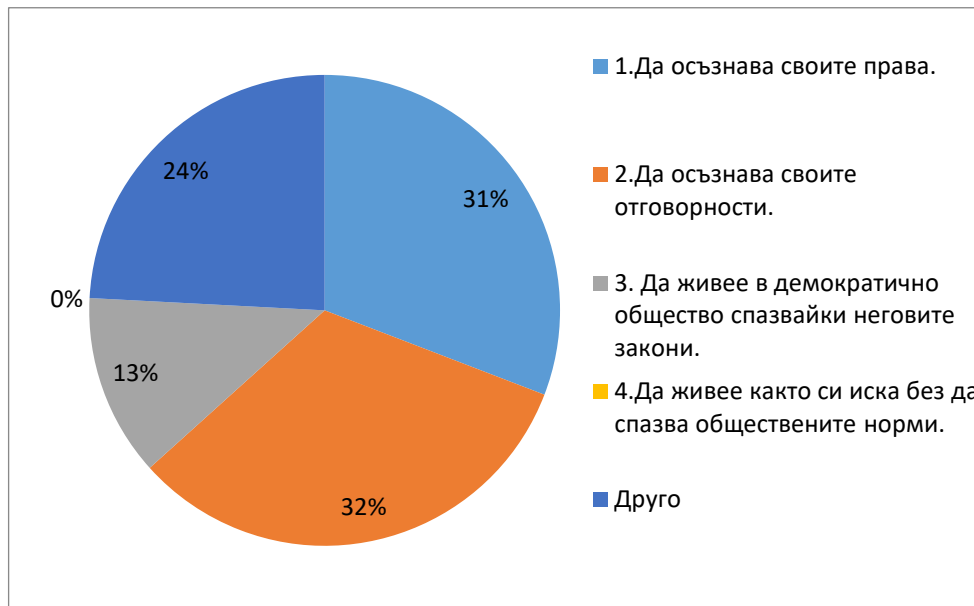

- 1. Да имам приятели.
- 2. Да има спокойна и сигурна среда.
- 3. Хората да са щастливи.
- 4. Да имам хубави дрехи и телефон с интернет.

За 26% е важно, всички да бъдат щастливи, което е и важна характеристика за европейското общество. Макар е водени за най-бедната част от обществото, те са щастливи от живота, който водят. Може би именно при това смесване, което се получава в съвременното общество, те ще се почувстват като „у дома“ си. Защото тяхната затворена етническа общност е оцеляла с много малки промени през вековете. Те не са искали, да се „претопят“ в нито една отделна държава. А са държали на своите обичаи, традиции и закони. Но именно възможностите, които им дава ЕС, са за тях предпоставка за промяна. Само 13% от анкетираните младежи определят, като най-важни за тях дрехите и телефона с интернет. Кое показва, че повечето не са ориентирани към задоволяване на материалните си потребности, а към задоволяване на емоционалните такива.

На въпроса „Чувал/а ли си думата демокрация?“ 69% отговарят положително. Те са наясно, че живеем в демократично общество. Но на следващия въпрос „Ако да – какво значи тя според теб?“ само 38% са отговорили. Това показва, че като цяло децата са чували за демокрация, но нямат конкретни измерения за нея. За на-голям процент, тя е свободата да пътуваш 44%. А както знаем свободното придвижване на стоки и хора е в основата на създаването на ЕС. Тоест те са усетили една от най-важните характеристики на ЕС. Тоест макар и в ранна възраст те имат гражданска осъзнатост и самосъзнание.

А на въпросите „Чувал ли си думата гражданин?“ и „А добър гражданин?“ 89% и 84% отговарят утвърдително. На конкретизиращия въпрос „Ако да – Какъв трябва да бъде според теб добрия гражданин?“ вече отговорите са:

Отговорите за осъзнаване на правата и отговорностите са почти еднакви по процент. Което показва, че поколението което расте осъзнава, че освен права има и отговорности. А в общество със социална насоченост, каквото е европейското, спазването на общи правила и поемането на общи отговорности е от голяма важност – 13%. Повече от 24%, които са дали друг отговор, отговарят, че трябва да помагат по-малка част че не знаят.

Следващия въпрос е по-теоретичен „Чувал ли си думата толерантност?“, но когато им се представи с конкретни измерения /последващите два въпроса:“ Във семейството ти хората толерантни ли са един към друг или има такива, които налагат мнението си над другите?“ и „Твоите съседи толерантни ли са помежду си?“ / децата отговарят и на него. 89% от анкетираните казват, че са чували думата „толерантност“. В семействата им има толерантност, но често някой от възрастните взима превес на другите. Най-често майката или бащата. Няма нито един отговор, че брат или сестра е нетолерантен. Без да се уточнява какви са съседите /от ромския етнос или друг/ 51% казват, че се разбират с тях. При 47% отговорите са, че не си говорят, а при 2% има и физическа агресия между съседите. Тоест при повече от половината деца има действително толерантност независимо от евентуалните различия в етносите.

На въпроса: „Мислиш ли се, че ти решаваш какво да става с тебе?“ диаграмата ясно показва, че децата не се чувстват овластени за собствения си живот.

От отговорите е видно, че семейството е основен фактор при вземането на решения от децата и младежите от ромски произход. Тази йерархия е характерна за ромския етнос, при тях докато децата живеят в семейството на родителите си, трябва да се допитват за всичко и в момента, когато станат семейни /защото при тях това е следващия етап в развитието на живота/ вече могат само да решават съдбата си. Често силната роля на единия от родителите е прекалено авторитарна. Но от по-горен въпрос за толерантността в семействата става ясно, че ролята на майката и бащата като разпоредител в семейството е почти изравнена в отделните фамилии /при 11% от отговорилите майката казва какво да става и при 13% бащата/. Едва 7% от анкетираните деца и младежи осъзнават собствени възможности и права да взимат решения, които са свързани с техния живот.

В следващият въпрос: “Какво смяташ, че зависи от теб в живота ти?” почти всички споделят, че от тях зависи ученето и да са послушни. За анкетираните деца образованието е от изключителна важност. Макар и не толкова свързано с дисциплината, то е важна предпоставка за тяхната реализация в живота. Например в България, лица които нямат завършен 7 клас не могат да управляват автомобил. А да имаш кола вече е голям приоритет за подрастващите. Поради

това, по време на прехода много роми останаха без образование и сега са наистина неуки, техните деца вече виждат вредата от липсата на умения за четене, писане и смятане. Често в институциите отиват роми, които не могат да четат и пишат и сред тях, този който може, е на особена ейрархична позиция. Във връзка с ясно изразената функция за вземане на важните решения от семейството е видно, че ученето е интегрирано като ценност, която е в ръцете на децата, вероятно достигнат вече извод на поколения преди тях.

Интересно е резултатът от отговорите на следващия въпрос : „Мислиш ли, че младите хора могат да влияят на социално-политическите процеси в страната?“ почти поравно са отрицателните отговори 49% / Не, никой не се интересува от нашето мнение./ и положителните, че в училище се обръща внимание на учениците 50% / Понякога в училище вземат нашето мнение на сериозно./. Това означава, че учителите проявяват европейско отношение към децата. Тяхното мнение и техните нужди се вземат в предвид.

Следващия въпрос, разбира се е с най-голям процент на най-очаквания за тази възраст отговор, а именно „Скучно е!“

За съвременните тийнеджъри, заляти от информация за случващото се по целия свят наистина е скучно случващото се в града или селото, в което живеят. Повечето деца, които живеят на село искат да живеят в град. Тези, които живеят в град искат в по-голям, от по-голям в столицата, от столицата в чужбина. Това, което дават по телевизията и в интернет винаги изглежда по-интересно от

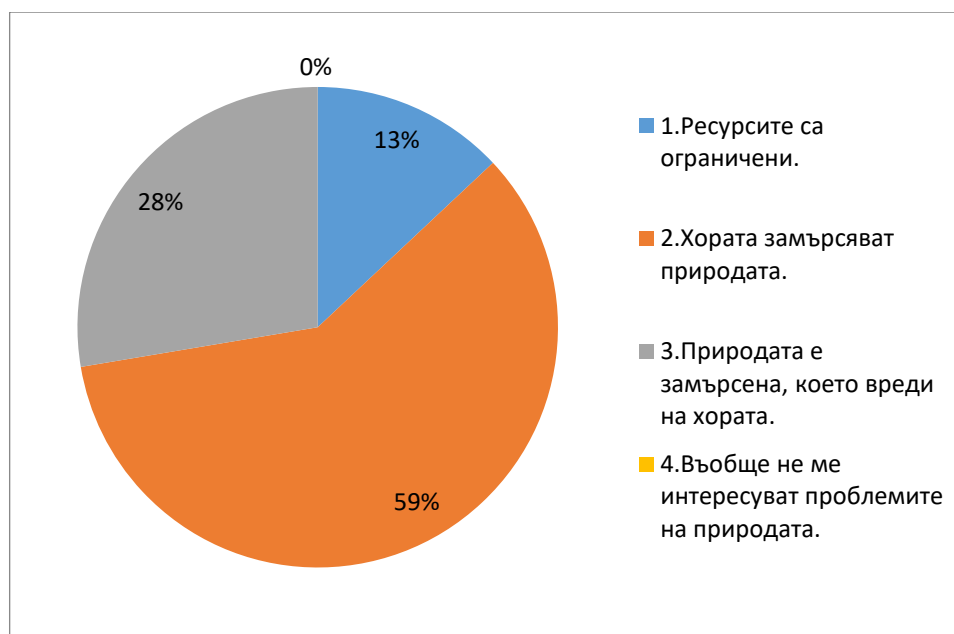
случващото се в заобикалящия ги свят. Медийната достъпност и атрактивност прави живота наистина скучен за децата. И това ще се задълбочава все повече и повече. Хубаво е, че 34% от анкетирания харесват мястото, където живеят. Това означава, че нашата общност им предоставя благоприятна среда за развитие. Само 4% споделят, че им липсват достатъчно обществени места с безплатен интернет. Това е показател, че ромските деца имат достатъчна медийна достъпност и не се чувстват в информационен облак. Медиите, вече са достъпни както в домовете им, така и в училищата.

На въпроса: Какво нещо в мястото, където живееш може да се промени от теб и твоите приятели/съученици, ако ви се помогне?“, почти всички деца виждат конкретно своят принос във възможността за промяна на нещо в тяхната близка среда. Имат желание за собствен принос, не търсят помощ от възрастните за реализиране на техните проекти. Това е хубава черта на тяхното развитие, така ще станат активни членове на демократичното общество на обединена Европа.

На въпроса : „Чувал ли си, че трябва да се пази природата?“ 100% отговарят с „Да“.

И на следващия въпрос: „За какви проблеми, свързани с природата знаеш?“:

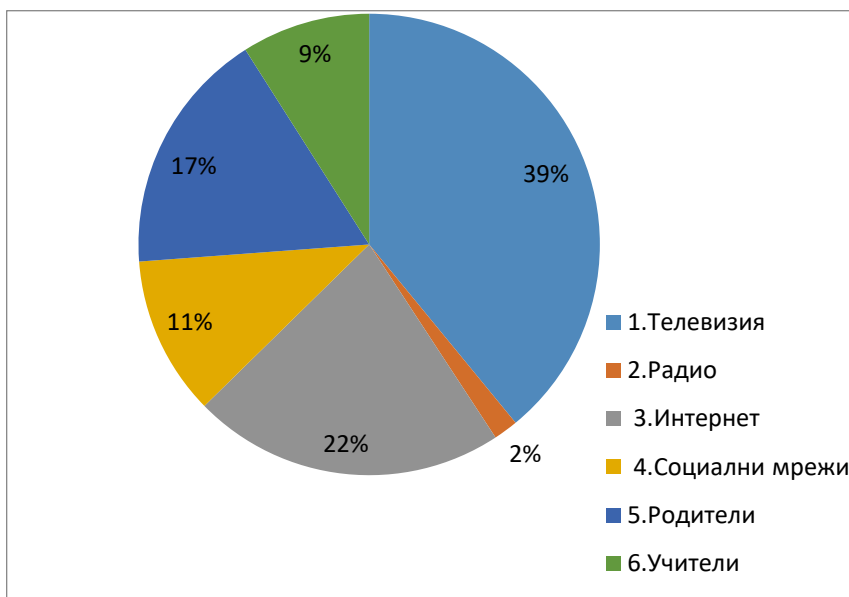
Най-честия отговор е, че хората замърсяват природата, което е наистина активна гражданска позиция със самосъзнание за последствията от собствените действия. Осъзнават и, че когато сега замърсяваме природата това вреди на човечеството, като цяло.

А на въпроса: “Къде търсиш актуална информация за това което те интересува?” очаквано телевизията и интернет са на първите две места, съответно 66% и 32%. Това са двете най-достъпни и разпространени медии. Дори и при най-бедните ромски семейства да имаш телевизия е почти необходимост, като да имаш течаща вода, а понякога и по-голяма от водата. А в училищата има или свободен интернет или обособени зали с компютри, които могат да се ползват от децата.

По-скоро не знаят точния отговор анкетираните лица на следващия въпрос: „Вярваш ли на информацията, която се споделя в медиите- телевизия, интернет, социални мрежи?“ – 42% казват понякога „да“, понякога „не“. Тоест те осъзнават, че има много информация която се разпространява, не защото е вярна, а защото някой иска да създаде определена обществена нагласа по някои

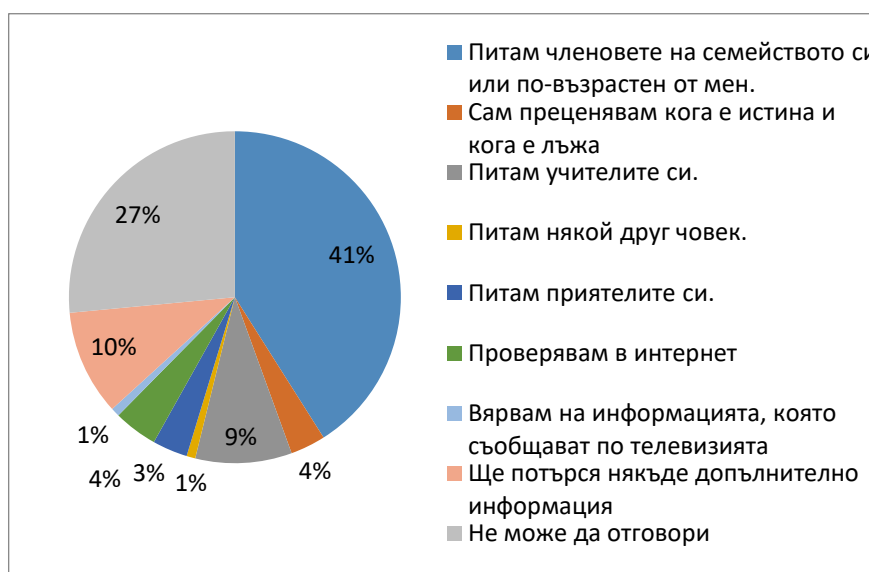
въпроси. Много често особено в интернет се разпространяват фалшиви новини с цел просто по-голяма посещаемост на определени сайтове. 43% не вярват на информацията, която получават. Те често питат по-възрастни за сверяване на верността на получената информация /както ще стане ясно от последващ въпрос/. Само 15% вярват на информацията получена от медиите.

Ето от къде децата най-често черпят информация:

Това са основните източници на информация.

„Как преценяваш на коя информация да вярваш и на коя да не вярваш?“

Основно децата сверяват информацията, която получават от родители и учители. Те са основния източник на доверие. Което показва, че децата спазват йерархичност на възрастите в общуването си, както въкъщи така и в обществото. А и в днешното съвременно общество ролята на формиране на обществено мнение зависи и от семейството и от училището. Защото, това което се заложи в ранните години на развитие на човек често се превръща в основа за последващото му развитие.

Вежливостта и внимателността в общуването проверяваме със следващия въпрос: „Когато говориш с някого ти изслушваш ли го внимателно?“ – 90% казват, че изслушват внимателно събеседника си. Знаем, че нашето общество до много голяма степен зависи от правилната комуникация помежду ни. Затова отговора на повечето анкетираните ромски деца е много обнадеждаващ.

„Включваш ли се активно в живота на твоя клас?“, това е отново въпрос свързан с изразяването на гражданска позиция. Живота в класа е подготовка за живота на възрастните. Там има разиграване на междуличностни и йерархични отношения, които после ще се повторят отново в живота на децата и като възрастни. 90% от анкетираните казват, че се включват активно в живота на класа. Тоест вероятността да станат активни членове на обществото и да имат изразена гражданска позиция в следствие е голяма.

На въпроса : „Понякога, когато има различни мнения по даден въпрос успявате ли да постигнете едно решение?“ 43% отговарят, че успяват и решават какво е най-добро за всички. Това показва, че в класовете им чувство за общност. А когато се затрудняват най-често питат учителите за помощ – 43%.

„Кои са общите правила, които се спазват в твоя клас?“ най-честия отговор на този въпрос е „Не си крещим“ 28% и „Не се удряме.“ 48%.От което може да се обобщи, че децата имат добра култура на вербално и невербално поведение едно към друго.

На „Какво ти харесва в твоя клас?“ 45% отговарят „Отношенията между съучениците“, а това означава че почти половината от децата се чувстват добре в класа си. 39% отговарят, че учителите им помагат и това показва, че учителите се отнасят с голямо внимание към децата и отчитат не само физическото им здраве, но и емоционалното им такова.

От отговорите на следващия въпрос следва да се направи извода, че децата имат за ценност ученето, но когато трябва да го осъществят им се струва трудно: „Кои са проблемите в твоя клас?“ 40% отговарят, че много се учи, 40% отговарят че няма проблеми в класа им. Тоест или има и те ги прикриват, или не ги осъзнават, или просто няма според тях. 19% казват, дисциплината не е добра. Което е добър процент, като цяло за което и да е българско училище.

60% от анкетираните деца обичат най-много да се забавляват /играят, пеят, рисуват/ със съучениците си. По-големите обичат да си говорят, да си чатят или просто да са заедно, както казват те. Социализиращата роля на училището тук е наистина важна.

А на последващия въпрос : “Ако имате малко пари и помощ от възрастни, какво бихте направили, за да се чувствате като европейци и да направите нещо хубаво и полезно?“ децата дават следните отговори:

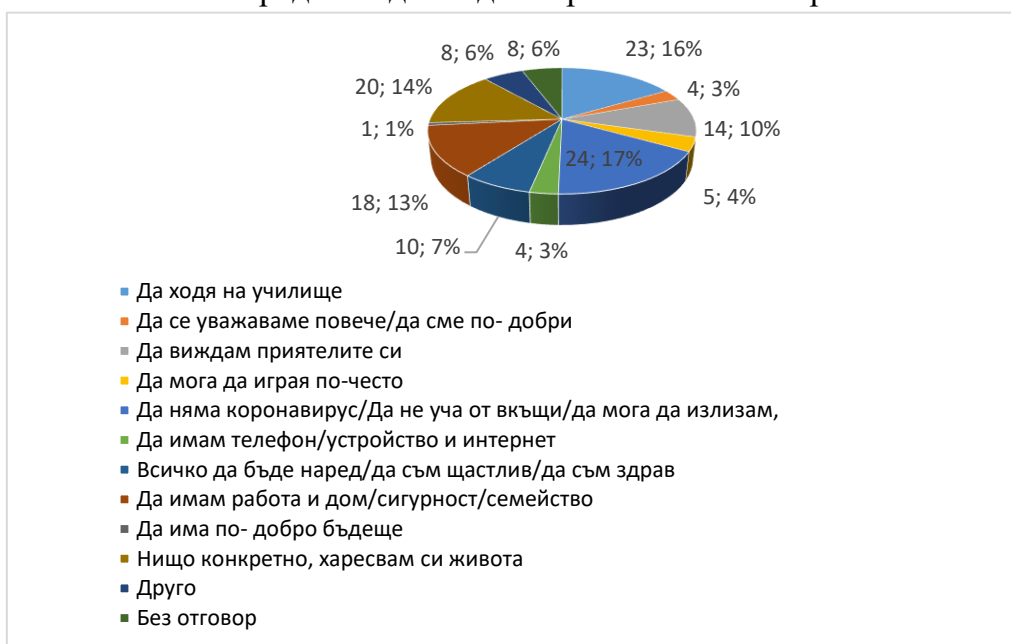
Повечето деца са наистина социално насочени и искат да дарят парите на болни деца, което е истински социална позиция. 13% казват, че ще облагородят средата около тях, което ще бъде от полза както за тях самите, така и за другите деца в училището. Много деца споделят, че искат да украсят класната си стая или да я преобоядисат. Тоест макар, че в семейството те винаги са подчинени на решенията на по-възрастните, в училище те се чувстват по-свободни да се изразят и намират своето място за изява на собствените нужди за подредба на

заобикалящата ги среда. Тоест обществото дава на децата усещане на европейско самосъзнание.

„А според теб как живеят европейците?“, повечето деца смятат, че европейците живеят по-добре от тях – 26%. Тоест те имат за пример какви трябва да станат, за да живеят по-добре независимо къде. За тях малко по-малко европейските ценности ще се превърнат в техни. Но чувстват, че в момента живеят различно от европейците 58%. Това може както да бъде от материалната задоволеност на европейците, така и от това, че при повечето европейски народи възпитанието на децата е изключително либерално, което не е така в българските ромски семейства.

На един от най-важните въпроси : “Смяташ ли себе си за европейец?” 60% отговарят „не“ и 40% отговарят „да“. За съжаление от 13г. сме в ЕС, но това бавно се променя в съзнанието на ромите. Кое то показва, че има още много върху какво да се работи в тази насока.

И на последният въпрос: „Какво искаш да се промени в живота ти занапред?“ се дават доста различни отговори:

Повечето от децата казват, че просто искат да излизат и да ходят на училище. Да няма Корона-вирус /след появата му и в България/. Да са с приятелите си, да се разхождат. Изглежда извънредното положение в България и ограничителните мерки наистина са били трудни за анкетираните деца и макар

разпространението на Корона-вирус в България все още да не е масово, отраженията върху децата са наистина неприятни.

Като цяло децата са социално насочени, положително настроени към заобикалящия ги свят. Ако имат макар и малка възможност биха помогнали на хора в по-голяма нужда от тях. Също имат изразена гражданска позиция, особено в училище и с голяма радост биха преобразили заобикалящото ги пространство в по-хубаво и привлекателно за тях.

Изводи, свързани с предстоящото провеждане на обучение за повишаване на гражданското образование и медийна грамотност сред учениците:

1. Повишаването на благосъстоянието и стимулиране грижата за семейството и приятели е фактор за личностното развитие на децата, който следва да се интегрира в методите и темите на обучението.

2. Недостатъчно познаване на положителните характеристики на мястото за живеене е негативен фактор по отношение на мотивацията за гражданска инициатива. Комбинирането на „забавни“, интерактивни подходи, с дейности за опознаване на положителните страни на населеното място ще доведе до положителна мотивация за реализиране на гражданска отговорност у децата, в процеса на израстване.

3. Подходящо за личностното развитие, съпътстващо гражданската осъзнатост е развиването на клубове по интереси, които да осмислят свободното време на децата, а в същото време да ги развият.

4. Наличието на достъп до интернет е не само предпоставка за информираност, а в контекста на пандемията на Covid- 19 и предпоставка за равен достъп до образованието. Имайки, в предвид, че учениците ясно очертават значимостта на училището за тях, не случайно идентифицират липсата на достъп до интернет като негативен фактор за тях. В този контекст е необходимо да се предприемат комплексни мерки за осигуряване на обществен достъп до интернет за широки целеви групи.

5. Грижата за средата на живот и околната среда е ясно изразена при анкетираните ученици. Това е подходяща насока за развиване на малки ученически проекти, които да развият усещането за потребност, значимост на децата, които изразяват себе си в определени дейности за подобряване на околната или средата в учебното заведение.

6. Важен елемент за успеваемостта на обученията е използването на позитивни методи за общуване. Мнозинството от децата ясно очертава обичта, грижата и доброто отношение като важен фактор в тяхната ценностна система.

7. Малък процент от анкетираните деца осмисля възможности за самоизява извън домакинството и дома. В този смисъл добре е да се наблегне на теми в обученията, свързани с възможностите за себеизразяване чрез общностни дейности, като следва да се отбележи, че социалното предприемачество, дарителството и грижата за лица в нужда не са непознати за учениците. Темата за доброволчеството е съотнесима към тази констатация. При все това следва да се отчита силната връзка към традициите на семейството, което следва да бъде въвличано в дейностите с децата във всеки възможен момент, което ще даде усещане у децата за одобрение от важните за тях хора.

8. В своите отговори мнозинството от учениците дават препратка за съпричастност към европейските ценности, но при задаване на конкретен въпрос дали ги разпознават, не намират връзката. Следва да се повиши нивото на знания на децата, свързани с европейските ценности и връзката с техните лични такива, което ще стимулира самоопределянето им като такива.

9. Да се провеждат занимания, свързани с разбиране на демокрацията, като съдържание и проявленията и в ежедневието. По този начин по достъпен начин да се дадат разбираеми примери и възможност за разбиране на измеренията и.

10. Следваща тема, подходяща за развиване в обучения е свързана с осъзнаване на своите собствени възможности за избор, съответстващ на възрастта и индивидуалните възможности. С оглед изразените нагласи за запазване на йерархията при вземане на важните решения от по-възрастните е важно за децата да осъзнават своите собствени възможности и стремежи, които биха могли да реализират след като порастат.

11. Училището се е открито като особено важно място за анкетираните деца, където мнението им е зачетено и важно, но е добре да се стимулират интеграционни дейности за ученици от ромски етност, в които да се изявяват в общността и пред институции, което да повиши увереността им в тяхната значимост за обществено-политическия живот в страната.

12. Темата за медийната грамотност е от изключително значение и следва да бъде развита в обучителни модули. Основен източник на информация и проверка на достоверността и е по-възрастен и близък. Голяма част от ромската общност все още е с нисък образователен статус, което води до висок риск от приемане на невярна информация за вярна. В този смисъл следва учениците да

се запознаят с конкретни методи за проверка достоверността на информация и разпознаване на достоверни и недостоверни източници.

„Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Фонд Активни граждани България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от сдружение „Граждански инициативи- гр. Ловеч“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България." www.activecitizensfund.bg.